

Jarosz, Dariusz

Nauka i edukacja w stosunkach polsko-francuskich w latach 1971-1980

Analecta 16/1-2(31-32), 283-315

2007

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dariusz Jarosz

Instytut Informacji Naukowej
i Studiów Bibliologicznych UW
Warszawa

NAUKA I EDUKACJA W STOSUNKACH POLSKO-FRANCUSKICH W LATACH 1971–1980

Dzieje stosunków naukowych i kulturalnych Polski Ludowej ze światem zewnętrznym jak dotąd nie stały się przedmiotem bardziej systematycznych badań historycznych. W pracach, dotyczących relacji bilateralnych PRL zwykle ich autorzy ograniczają się niemal wyłącznie do analiz kwestii „wielkiej polityki”, wyraźnie pomijając lub marginalizując inną problematykę jako mało istotną. Tymczasem taki punkt widzenia jak się wydaje wykrzywia ogląd badanej rzeczywistości. Powojenny, ukształtowany przez zimną wojnę podział świata na zwalczające się bloki polityczno-wojskowe sprawiał, iż współpracy kulturalnej i naukowej, zwłaszcza między państwami położonymi po obu stronach „żelaznej kurtyny”, przypadała często rola znacznie większa niż się powszechnie sądzi. Dla poparcia tej hipotezy pragnę posłużyć się przykładem relacji polsko-francuskich w dziedzinie nauki i edukacji w latach siedemdziesiątych XX w. Wyłączenie z tych rozważań szeroko pojętej kultury wynika ze świadomego wyboru, motywowanego głównie ograniczeniem objętości przedstawianego studium.

Podjęcie tytułowej problematyki wymagało dokonania stosunkowo szerokiej kwerendy archiwalnej zarówno we Francji jak w Polsce. Objęła ona akta odpowiednich urzędów i instytucji państwowych, w tym przede wszystkim służb zagranicznych obu krajów. Stan zachowania i udostępniania niezbędnych materiałów, aczkolwiek daleki od ideału, jak się wydaje pozwala na zarysowanie przynajmniej najważniejszych kwestii kształtujących owe stosunki. Zanim jednak

dokonamy tej analizy niezbędne jest przynajmniej bardzo skrótowe przedstawienie najważniejszych wydarzeń, które miały miejsce w relacjach Warszawy i Paryża po II wojnie światowej i wpływały na ich kształt w analizowanym okresie.

I. Bagaż przeszłości: lata 1945–1970

Znacząca rola kultury i nauki w stosunkach polsko-francuskich w okresie tuż powojennym wynikała przede wszystkim z realizacji przez Paryż własnych koncepcji polityki zagranicznej wobec Europy Centralnej i Wschodniej. Szczególne miejsce zajmowała w nich współpraca naukowo-kulturalna, traktowana jako istotny element odbudowywania wpływów francuskich w tym regionie. O wadze jaką nad Sekwaną przywiązywano do tego obszaru aktywności świadczy chociażby fakt, iż w latach 1945–1947 połowa stypendiów rządu francuskiego przeznaczonych dla gości zagranicznych przypadła osobom z tej części Europy¹.

W tym sensie obiektem zainteresowania Francuzów była również Polska. Zgodnie z sugestiami przebywającej w Polsce w dniach 24 września–3 października 1945 r. misji francuskich profesorów, wysłanej przez Quai d'Orsay, postanowiono wznowić pracę Instytutu Francuskiego. Jego oficjalne otwarcie (znacznie późniejsze niż rzeczywiste podjęcie działalności) w Warszawie i Krakowie nastąpiło w czerwcu 1947 r.² Wkrótce zaczęły funkcjonować liczne filie.

W Polsce w latach 1945–1947 odbyło się kilka ważnych prezentacji kultury francuskiej (wystawy rysunku, malarstwa, książek), a władze lokalne sprzyjały tworzeniu towarzystw przyjaźni polsko-francuskiej.

Innym polem wzajemnych stosunków była wymiana naukowa. W maju 1946 r. w Polskę odwiedziły dwie grupy francuskich profesorów, w czerwcu 1946 r. w Paryżu przebywała polska delegacja naukowa na czele prof. Stanisławem Wędkiewiczem. Nawiązywały się nici współpracy między uniwersytetami obu państw.

We wzajemnych kontaktach problemem ważnym były stypendia na pobyt we Francji. Polska była traktowana szczególnie przyjaźnie przy przydziale stypendiów rządowych: w 1946 r. otrzymała ich sześćdziesiąt, nie licząc ośmiu zaproponowanych dla młodych naukowców przez Centre National des Recherches Scientifiques (CNRS), dwudziestu dla nauczycieli i dwudziestu czterech wakacyjnych dla studentów³. Stypendia na pobyt w Polsce były znacznie mniej liczne i skromniejsze.

Już w latach 1945–1947 drażliwym problemem wzajemnych stosunków była sytuacja polskiego szkolnictwa we Francji. Największe komplikacje w tym zakresie wywołała nacjonalizacja francuskich kopalń; prywatne szkoły polskie przy nich działające z dniem 1 października 1945 r. stawały się szkołami państwowymi, co w praktyce oznaczało, iż zaprzestały (na początku roku szkolnego

1946/47) nauki języka polskiego. Władze warszawskie stopniowo rozszerzały sieć tzw. szkolnictwa konsularnego, zasilanego z budżetu państwa, co budziło opory części emigracji, rozwijającej własną sieć nauczania (tzw. niezależnego). Przed dylematami politycznymi stanęli nauczyciele polscy, zwłaszcza po uznaniu przez Francję Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej (29 czerwca 1945)⁴.

Sytuację komplikowało stanowisko władz francuskich, niechętnych polskiemu nauczaniu w ogóle, jako utrudniającemu asymilację licznej mniejszości narodowej, ale zmuszonych ze względów taktycznych do jego tolerowania dla uniknięcia ewentualnego konfliktu z polskimi górnikiem na tym tle.

Najważniejsze kwestie sporne w zakresie kultury, nauki i oświaty regulowała konwencja „dotycząca współpracy intelektualnej”, podpisana 19 lutego 1947 r. w Paryżu⁵. Oba rządy zapewniały w niej, iż aby „zachować i pogłębić spuściznę kulturalną oraz dążenia intelektualne” będą organizować katedry i lektoraty języka i literatury francuskiej w Polsce i polskiej we Francji oraz instytuty do popierania studiów nad stosunkami obu narodów. Zapowiadano stworzenie stypendiów dla studentów i badaczy naukowych, wspomaganie wymiany profesorów, studentów i uczniów, członków organizacji sportowych i młodzieżowych. Strony miały popierać wzajemną wymianę książek i periodyków, prasy codziennej i innych wydawnictw, organizację wystaw, prezentację sztuk teatralnych i filmów oraz zachęcać radiowe stacje nadawcze obu państw do wymiany programów. Dla realizacji tych celów miała być powołana Komisja Mieszana Polsko-Francuska. Pierwsze jej posiedzenie odbyło się w Paryżu 3 i 4 listopada 1947 r.

Istotne zaostrenie kursu Paryża wobec Warszawy, które nastąpiło w latach 1948–1950 r., w związku z narastaniem przejawów zimnej wojny, odbiło się również negatywnie (choć nie od razu) na relacjach w dziedzinie nauki i edukacji.

Już w końcu 1947 r. między Polską i Francją rozpoczęła się „wojna wizowa”. W rezultacie mnożonych trudności i przedłużających się procedur udzielania wiz w praktyce uniemożliwiono nawiązywanie kontaktów międzynarodowych uczynom, twórcom kultury, dziennikarzom i politykom.

Mimo pojawiających się zagrożeń jeszcze w latach 1948–1949 stosunkowo niezłe rozwijał swe prace Instytut Francuski w Polsce, którego profesorowie nie tylko pracowali w jego licznych oddziałach i filiach, ale również wykładali lub prowadzili lektoraty na polskich uczelniach wyższych. Do stycznia 1950 r. Instytut skupił około 3 tys. studentów zarówno w Warszawie, jak w Krakowie, Poznaniu, Łodzi i Gdańsku. Około 2 tys. studentów korzystało z nauczania prowadzonego przez kadrę francuską na uniwersytetach⁶.

O ile rozwój aktywności Instytutu w Polsce był znaczny, o tyle polskie placówki naukowe we Francji napotykały na liczne trudności. Mimo złożonych obietnic w Paryżu w przyrzeczonej terminie (luty 1948 r.) nie znaleziono do dyspozycji Polskiej Akademii Umiejętności (PAU) lokalu odpowiedniego dla

umieszczenia tam Stacji Naukowej. 1 czerwca 1949 r. dzięki zabiegom Ambasady Polski, stacja uzyskała siedzibę w domu przy ul. Lauriston nr 74⁷.

Na podobne trudności natrafiła uruchomienie katedry polskiej na Uniwersytecie Paryskim.

Zmniejszyła się również pula stypendiów, jakie rząd francuski przeznaczał dla stypendystów z Polski. Francuzi protestowali ponadto przeciwko arbitralnemu doborowi kandydatów na wyjazdy naukowe do Francji, praktykowanemu przez kierownictwo polskiego Ministerstwa Oświaty.

Najtrudniejszy okres w powojennych stosunkach polsko-francuskich rozpoczął się w grudniu 1949 r. wraz z pokazowym procesem politycznym Yvonne Bassaler, urzędniczki konsulatu francuskiego we Wrocławiu i pięciu innych oskarżonych, którym zarzucono szpiegostwo i skazano na kary od 6 do 9 lat więzienia⁸.

Aresztowanie a potem proces Bassaler bynajmniej nie były jedynym przejawem narastającego napięcia w stosunkach polsko-francuskich. W tym samym okresie władze francuskie zostały zaalarmowane zniknięciem stypendysty rządu polskiego, młodego sławisty Etienne'a Decaux. Według ustaleń Francuzów został on aresztowany 23 kwietnia 1949 r. Władze polskie mimo interwencji dyplomatów francuskich w polskim MSZ ukrywały ten fakt aż do 10 września, kiedy to oświadczone, iż został on rzekomo zatrzymany w trakcie nielegalnego przekraczania granicy polsko-czechosłowackiej⁹.

Wreszcie w listopadzie 1949 r. aresztowano, a w lutym 1950 r. skazano (wraz z kilkoma innymi współoskarżonymi o szpiegostwo) André Simona Robineau, syna sekretarza generalnego Instytutu Francuskiego w Polsce i pracownika konsulatu Francji w Szczecinie¹⁰.

W dniach 10–13 grudnia 1949 r. francuskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych aresztowało i wydalilo grupę nauczycieli i inspektorów polskiego szkolnictwa opłacanych przez konsulaty polskie. Ponadto pozbawiono trzydziestu nauczycieli polskich autoryzacji na nauczanie w szkołach francuskich¹¹. Władze warszawskie odpowiedziały na to 13 grudnia żądając opuszczenia Polski przez jedenastu profesorów Instytutu Francuskiego. W odpowiedzi na kolejny krok represyjny władz francuskich w postaci likwidacji prowarszawskich organizacji emigracyjnych działających we Francji, w styczniu 1950 r. doszło do zawieszenia działalności Instytutu Francuskiego na terenie Polski. Decyzję uzasadniano narastaniem nieprzyjaznej atmosfery, wynikającej z polityki rządu francuskiego i pogwałceniem przezeń konwencji kulturalnej¹².

Ten konfrontacyjny kurs w stosunkach dwustronnych trwał przez kilka następnych lat. Jego zmiana została spowodowana „odwilżą” polityczną w bloku wschodnim po śmierci Stalina w marcu 1953 r. i postępującą (choć niekonsekwentnie) zmianą kursu Moskwy i państw satelickich wobec Zachodu.

W przypadku Warszawy i Paryża pierwsze, po długim okresie zamrożenia, kontakty kulturalne i naukowe poczęły być nawiązywane w 1954 r. Rozmowy na ten temat doprowadziły do podpisania 9 lipca 1957 r. polsko-francuskiej deklaracji o współpracy w dziedzinie kultury. W lutym 1957 r. w wyniku rozmów w Warszawie przyjęto roczny program wymiany kulturalnej i naukowej między oboma państwami. Odtąd były one ustalane systematycznie na rok, a od 1962 r. – na dwa lata. W okresie późniejszym ustalanie tych programów odbywało się w oparciu o umowę o współpracy kulturalnej między PRL i Republiką Francuską z dnia 20 maja 1966. Zajmowała się tym Komisja Mieszana Polsko-Francuska (nazywana również Komisją Kulturalną)¹³.

Dużą aktywność na polu nawiązywania kontaktów z odpowiednimi instytucjami francuskimi wykazała Polska Akademia Nauk (PAN). W ich efekcie już 27 października 1957 r. zostało zawarte porozumienie o współpracy z CNRS, a 29 kwietnia 1958 r. – między Wydziałem I PAN i VI Sekcją Ecole Pratique des Hautes Etudes (EPHE) przy Uniwersytecie Paryskim. Niezależnie od tych inicjatyw centralnych więzi o podobnym charakterze zaczęły powstawać między innymi instytucjami naukowymi we Francji i w Polsce (szkoły wyższe, instytucje kulturalne itp.). W tej bardziej sprzyjającej niż wcześniej sytuacji sieć wzajemnych kontaktów kulturalnych i naukowych poczęła gęstnieć.

Wymiana naukowców z obu krajów zaczęła rozwijać się od 1954 r. Dla zainicjowania bardziej trwałych związków polskich środowisk humanistycznych z nauką francuską bardzo ważne znaczenie miał zorganizowany przez UNESCO pobyt we Francji (od 9 września do 24 października 1956 r.) trzydziestu młodych naukowców. Dla wielu z nich otwierała się wówczas możliwość kontaktu ze światem Zachodu, z której odtąd często korzystali.

Dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych, w tym szczególnie szeroko pojętej humanistyki, istotnym instrumentem rozwoju wzajemnych kontaktów były stworzone w tym celu instytucje, działające w ramach scharakteryzowanych wcześniej dwustronnych porozumień. Wśród nich ważne miejsce zajmowała nadal Stacja Naukowa PAN w Paryżu. 10 grudnia 1962 r. została zainaugurowana działalność Ośrodka Cywilizacji Polskiej przy Sorbonie. Naukową działalność na terenie Francji prowadził również utworzony w 1958 r. przy VI Sekcji EPHE Ośrodek Studiów nad Historią i Cywilizacją Polską.

Francuzi dysponowali w Polsce dwoma instytucjami zajmującymi się problematyką naukową i kulturalną. Pierwszą z nich był powołany do życia w listopadzie 1958 r. Ośrodek Kultury Francuskiej, drugą – Francuski Ośrodek Dokumentacji Naukowo-Technicznej (Centre de documentation française scientifique), istniejący w Warszawie od listopada 1961 r. (w listopadzie 1968 r. otworzył jego filię w Katowicach).

Problemem wzajemnych stosunków, który nie został rozwiązany w tych latach było otwarcie Instytutu Francuskiego w Polsce. Strona polska uzależniała zgodę na wznowienie jego działalności od korzystnego dla siebie rozwiązania sporu o Bibliotekę Polską w Paryżu, do której rościła pretensje PAN. Ze względu na to, że dwa wyroki sądowe w tej sprawie (z 1956 r. i 1959 r.) nie doprowadziły do satysfakcjonującego władze warszawskie rozstrzygnięcia kwestii własności Biblioteki, ponowne uruchomienie Instytutu okazało się niemożliwe.

Władze PRL w tym okresie wiele uwagi poświęcały kwestii oświaty polskiej we Francji. Ze względu na małą użyteczność dla celów polityczno-propagandowych i oszczędności finansowe zdecydowały się na likwidację w latach 1962–1963 tzw. szkolnictwa konsularnego i Liceum Polskiego w Paryżu.

Ograniczonym sukcesem zakończyły się działania władz francuskich mające na celu doprowadzenie do wzrostu znaczenia ich języka w szkołach polskich.

II. Nowy etap: 1971–1980

Z tym bagażem doświadczeń obie strony wkraczały w nowy etap wzajemnych stosunków, dla którego ważnym impulsem było dojście do władzy ekipy rządzącej, kierowanej przez Edwarda Gierka. Nowy przywódca, biograficznie związany z Francją, znający jej kulturę i język, był zwolennikiem ściślejszej współpracy obu państw. Oznaczało to również nasilenie kontaktów w dziedzinie nauki i edukacji.

II.1. Podstawy prawne współpracy

Ogólne zasady współpracy na tych polach zostały sformułowane w dziesięcioletnim układzie o rozwoju współpracy gospodarczej, przemysłowej, naukowej i technicznej, podpisanym przy okazji wizyty E. Gierka we Francji w październiku 1972 r. Powtórzono je w deklaracji o zasadach i środkach współpracy kulturalnej i naukowej, informacji i kontaktów międzyludzkich, podpisanej 23 czerwca 1975 r., w trakcie pobytu prezydenta Francji Valéry'ego Giscarda d'Estaing'a w Polsce. Obie strony zobowiązywały się w niej do rozwijania „wszelkimi środkami” współpracy, wymiany osób i informacji w dziedzinie kultury, nauki i techniki, w tym w szczególności w zakresie literatury, sztuki, architektury, nauk ścisłych, humanistycznych i technicznych. Zapowiadano ulepszenie obiegu dóbr kulturalnych, zwielokrotnienie kontaktów między twórcami, tłumaczami, działaczami kulturalnymi, nauczycielami, pracownikami naukowymi i ekspertami.

Oprócz tak sformułowanych celów, deklaracja wskazywała również główne kierunki działania dla ich osiągnięcia. Wśród nich wymieniano m.in. popieranie współpracy między odpowiednimi organizacjami i instytucjami, sprzyjanie zwiększeniu wymiany dóbr kulturalnych, podjęcie niezbędnych środków dla zwiększenia i ulepszenia nauczania języka drugiej strony. Deklarowano dołożenie

starań, aby informacja o drugim kraju była „pełna i obiektywna”, szczególnie w podręcznikach szkolnych „w ten sposób, by przedstawiała rzeczywisty obraz współczesnej Polski i Francji”, ich dziedzictwa materialnego i duchowego oraz osiągnięć¹⁴.

Generalny charakter miał również podpisany w czerwcu 1975 r. długoterminowy (dziesięcioletni) program rozwoju współpracy ekonomicznej, naukowej i technicznej. Strony deklarowały w nim poparcie dla badań naukowych w takich dziedzinach jak: przemysł maszynowy, elektrotechniczny, elektroniczny i materiałów informatycznych, chemiczny, metalurgiczny i metali nieżelaznych, stoczniowy i wyposażenie statków, górnictwo i energetyka, budownictwo i materiały budowlane, rolnictwo i przemysł spożywczy, telekomunikacja, ochrona środowiska, handel hurtowy i detaliczny, rynki trzecie, planowanie gospodarcze. Sprawą realizacji wspólnych przedsięwzięć, organizacją misji i konferencji, przyjmowaniem stażystów miała zajmować się Polsko-Francuska Komisja Mieszana dla Współpracy Naukowej i Technicznej¹⁵.

Szczegółowe ustalenia w zakresie realizacji tych ogólnych zasad w okresach dwuletnich były przedmiotem obrad owej komisji. W wyniku jej prac w listopadzie 1971 r. doszło do podpisania programu współpracy naukowej i technicznej pomiędzy Republiką Francji i PRL na lata 1972 i 1973¹⁶. Obie strony wyrażały w nim „wołę pogłębienia współpracy zwłaszcza w elektronice, automatyzacji, informatyce, telewizji kolorowej, chemii, przemyśle ciężkim i maszynowym, spożywczym i naukach dotyczących środowiska człowieka”. Porozumienie zawierało deklarację poparcia dla istniejących form współpracy między polskimi i francuskimi instytucjami takimi jak: l'Association Nationale pour la Recherche Technique i Komitetem Nauki i Techniki, le Commissariat à la Normalisation i Polskim Komitetem Normalizacyjnym, le Palais de la Découverte i Muzeum Techniki w Warszawie, la Société des Ingenieurs Civils de France i Naczelną Organizacją Techniczną (NOT), jak też pomiędzy stowarzyszeniami branżowymi NOT i ich odpowiednikami francuskimi. Współpraca ekonomiczna i przemysłowa realizowana była przez Agence pour la Coopération Technique, Industrielle et Economique (ACTIM) i Komitet Nauki i Techniki.

W wyniku zapadłych ustaleń obie strony przyznawały sobie „staże dla doskonalenia kwalifikacji technicznych” o okresie średnio trzech miesięcy każdy w dziedzinach przemysłowych i ekonomicznych w liczbie osiemdziesięciu rocznie (na lata 1972–1973) dla inżynierów, specjalistów, fachowców, posiadających wyższe wykształcenie oraz kilkuletnie doświadczenie zawodowe. Zobowiązano się wzajemnie do zwiększania stażów grupowych. Strona francuska ponadto zgodziła się przyznać dziesięć stypendiów miesięcznych dla doskonalenia języka francuskiego dla pracowników zatrudnionych w instytucjach technicznych i przedsiębiorstwach polskich „w celu umożliwienia i pogłębienia znajomości

języka technicznego francuskiego”. Po dwadzieścia pięć stypendiów specjalistycznych, o przeciętnym okresie sześciu miesięcy, miało być przeznaczonych dla wykwalifikowanych specjalistów, pragnących przeprowadzić prace badawcze w różnych dziedzinach. „Pewna liczba” z nich miała dotyczyć osób uczestniczących w realizacji porozumień bezpośrednich.

Obie strony postanowiły, iż wymiana specjalistów z dziedzin naukowych lub technicznych będzie mogła być realizowana dla badaczy na podstawie kontyngentu, który miał być ustalony dla każdego z lat 1972 i 1973 na poziomie dwudziestu osobomiesięcy. W ramach tej liczby każda strona, po uzgodnieniu z krajem przyjmującym, mogła organizować misje krótkoterminowe (tydzień lub dwa tygodnie) lub długoterminowe (jeden do trzech miesięcy) w zależności od tego czy chodziło o zorganizowanie kontaktu naukowego czy o wykonanie prac badawczych. Pewną liczbę misji krótkoterminowych zdecydowano się zarezerwować na zasadzie priorytetu dla realizacji współpracy w takich dziedzinach jak: rolnictwo, metrologia, geodezja, sprzęt i materiały konstrukcyjne, informatyka i środowisko człowieka. Tę listę postanowiono rozszerzyć o hutnictwo metali nieżelaznych (w szczególności miedzi i metali rzadkich), hutnictwo żelaza, chemię, elektronikę, górnictwo, przemysł włókienniczy, skórzany, transport wewnętrzny i magazynowanie.

Kolejny program współpracy naukowej i technicznej, tym razem na lata 1974–1975, został podpisany w czasie kolejnego (czwartego) spotkania wspomnianej Komisji Mieszanej, obradującej w Paryżu od 8 do 13 listopada 1973 r. Tak jak dwa lata wcześniej wskazano na szczególnie preferowane dziedziny współpracy, którymi miały być: elektronika, informatyka, automatyzacja procesów przemysłowych, metalurgia, budowa statków, tabor kolejowy, elektrotechnika, chemia, energia elektryczna, gaz, budownictwo i materiały budowlane, rolnictwo, ochrona środowiska, metrologia, informacja naukowa i techniczna. Nadal deklarowano poparcie dla współpracy polsko-francuskiej na poziomie specjalistycznych instytucji i organizacji. Delegacja polska przekazała swym rozmówcom listę propozycji, dotyczących prac badawczych i rozwojowych do przeprowadzenia wspólnie z odpowiednimi instytucjami francuskimi. Zobowiązano się do poszukiwania możliwości współpracy w dziedzinie konstrukcji aparatury badawczej.

Liczba przyznanych stażów nie zmieniła się (osiemdziesiąt rocznie na lata 1973–1974); nadal część z nich miała mieć charakter grupowy, dziesięć stypendiów miesięcznych miało służyć doskonaleniu technicznego języka francuskiego, a dwadzieścia pięć stypendiów specjalistycznych, o przeciętnym okresie sześciu miesięcy – specjalistom, prowadzącym badania. W aneksie do programu wymieniono dwanaście różnego rodzaju porozumień, które dotyczyły współpracy

instytucji i organizacji polskich i francuskich, podpisanych zgodnie z dyspozycjami układu z 20 maja 1966 r.¹⁷

W omawianym okresie dochodziło również do cyklicznych spotkań Komisji Kulturalnej polsko-francuskiej, ustanowionej na mocy tego układu. Na jej trzecim posiedzeniu w listopadzie 1971 r. przyjęto program wymiany i współpracy kulturalnej i naukowej na lata 1972–1973.

Po raz czwarty Komisja Kulturalna obradowała w Paryżu od 8 do 13 listopada 1973 r. Efektem jej prac było przyjęcie programu wymiany i współpracy kulturalnej i naukowej na lata 1974–1975¹⁸. Uznając postęp w zakresie nauczania obu języków, strona polska wyraziła życzenie wpisania języka polskiego na listę języków nowożytnych do obowiązkowego wyboru przy egzaminie maturalnym. Z zadowoleniem przyjęto wzrost w Polsce liczby liceów o rozszerzonym programie nauczania języka francuskiego. Francuzi deklarowali dołożenie, „w miarę możliwości, starań w celu wprowadzenia nauczania języka polskiego” w innych niż dotychczas szkołach średnich (licea w Bruay i Béthune). Postanowiono utrzymać czternaście stanowisk lektorów i profesorów francuskich w polskich szkołach wyższych i trzynaście stanowisk lektorów polskich we Francji. W dziedzinie pedagogiki współpraca miała polegać głównie na organizowaniu staży doskonalenia językowego (m.in. w liceum pedagogicznym w Sèvres pod Paryżem) w ramach przyznanych i szczegółowo ustalonych limitów. Z zadowoleniem odnotowano nawiązanie kontaktów pomiędzy szkołami polskimi i francuskimi. Zalecano powołanie grupy studyjnej polsko-francuskiej dla wspólnego opracowania podręczników języka francuskiego, dostosowanych do potrzeb szkół polskich. Konstатовano z zadowoleniem podjęcie prac nad weryfikacją szkolnych podręczników historii i geografii obu krajów oraz „odnotowano z zainteresowaniem” zapoczątkowanie współpracy na tym polu w zakresie podręczników matematyki i fizyki. Postulowano kontynuowanie tych wysiłków w ramach współpracy pomiędzy Komitetami Narodowymi UNESCO. Obie strony zalecały właściwym instytucjom obu krajów kontynuowanie prac podjętych w celu ustalenia równoważności tytułów i dyplomów uniwersyteckich.

W zakresie kultury, sztuki, literatury, nauk humanistycznych, społecznych, prawnych i ekonomicznych łączny okres wizyt „osobistości i specjalistów” miał wynosić trzydzieści miesięcy rocznie dla każdej ze stron. Deklarowano zorganizowanie każdego roku w obu krajach jednego lub dwóch kolokwiów. Strona francuska przyznała dwadzieścia cztery miesiące stypendialnych na okresy osmiomiesięczne dla studentów, młodych pracowników naukowych i specjalistów polskich w wieku poniżej 35 lat, z czego dziewięćdziesiąt miesięcy zarezerwowano dla osób zaproponowanych przez polskie Ministerstwo Kultury i Sztuki. Strona polska rewanżowała się dwustu osiemdziesięcioma miesiącami stypendialnymi dla podobnie określonej grupy osób. Postanowiono realizować

wymianę pracowników naukowych i specjalistów przez przyznanie trzydziestu pięciu „miesięcy badawczych” dla każdej ze stron na lata 1974 i 1975. Francuzi ofiarowali trzysta dwadzieścia a Polacy sto dwadzieścia miesięcy stypendialnych i stażowych dla studentów, młodych pracowników naukowych i polskich specjalistów w wieku poniżej trzydziestu pięciu lat, celem odbywania studiów i staży w zakresie nauk ścisłych, biologicznych i medycznych.

Osobny rozdział cytowanego dokumentu poświęcono współpracy w zakresie „spraw młodzieżowych, oświaty powszechnej, wypoczynku, sportu i turystyki”. Kreślono w nim plany wspólnych akcji takich jak udział młodych Polaków i Francuzów w stażach językowych, imprezach kulturalnych, sportowych i turystycznych, w tym w koloniach letnich. Komisja Mieszana, która zebrała się w styczniu 1976 r. w Warszawie, podpisała dwuletni program wymiany i współpracy (na lata 1976–1977), który po raz pierwszy dotyczył łącznie zarówno nauki i techniki, jak i kultury¹⁹. Po raz pierwszy również w preambule do tego dokumentu powołano się na scharakteryzowaną wcześniej deklarację o zasadach i środkach współpracy kulturalnej i naukowej, informacji i kontaktów międzyludzkich z 20 czerwca 1975 r. i na dyspozycję Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1 sierpnia 1975 r. w zakresie współpracy w sprawach humanitarnych. Akcentowano w nim przede wszystkim wolę rozwijania nauki języka francuskiego w Polsce i polskiego we Francji. W związku z tym zapowiadano m.in. dalszy rozwój nauczania w języku francuskim w wybranych specjalistycznych liceach w Polsce, wzajemną wymianę kadr nauczycieli obu języków. Konstatowano z zadowoleniem fakt wprowadzenia języka polskiego (od stycznia 1975 r.) jako jednego z jedenastu do obowiązkowego wyboru na maturze i rozpoczęcie emisji programów w tym języku przez Radio France w Lille.

Zarówno strona polska jak francuska, tak jak w programach z lat poprzednich, deklarowały organizowanie staży pedagogicznych dla nauczycieli i lektorów języków na różnych poziomach oraz dla badaczy, pragnących doskonalić swe umiejętności lingwistyczne. Wakacyjne kursy językowe miały objąć sześćdziesięciu polskich studentów trzeciego, czwartego i piątego roku filologii romańskiej. W zamian strona polska proponowała m.in. udział nauczycieli języka polskiego we Francji i tłumaczy w zajęciach organizowanych przez Centrum Języka i Kultury Polskiej „Polonicum” przy Uniwersytecie Warszawskim.

Obie strony miały uczestniczyć w opracowaniu podręczników języka i literatury francuskiej i polskiej dla szkół oraz współuczestniczyć w odbywających się pod auspicjami UNESCO wysiłkach mających na celu rewizję podręczników historii i geografii używanych w szkołach średnich.

Część „naukowo-techniczna” cytowanego programu zaczynała się od wyliczenia obszarów zainteresowań, w których współpraca miała być rozszerzona i pogłębiona (matematyka, informatyka i automatyzacja, astronomia i geofizyka,

fizyka teoretyczna, elektronika i elektrotechnika, górnictwo i metalurgia, nafta, węgiel i gaz, metalurgia, energetyka, inżynieria chemiczna, petrochemia i materiały plastyczne, inżynieria, pokojowe wykorzystanie energii atomowej, gospodarka surowcami, ochrona środowiska, przemysł tekstylny, przemysł spożywczy, agronomia i leśnictwo, zootechnika i weterynaria, normalizacja i metrologia, inżynieria lądowa, biologia i medycyna, dokumentacja naukowa i techniczna). To te dziedziny miały być preferowane przy okazji organizowania misji, staży i konferencji.

Tak jak przy okazji programów charakteryzowanych wcześniej, przyznano sobie osiemdziesiąt staży rocznie o średniej długości trzech miesięcy każdy, z których część miała mieć charakter grupowy (dla 10–15 osób, na okres około czterech tygodni). Utrzymano zapis o dziesięciu stypendiach miesięcznych dla doskonalenia technicznego języka francuskiego. Strona francuska pozostawiła do dyspozycji strony polskiej trzysta dwadzieścia, a strona polska sto dwadzieścia miesięcy stypendiów i staży (każdy z nich nie mógł trwać krócej niż trzy miesiące) przeznaczonych dla studentów, młodych badaczy, studentów politechniki i specjalistów, w wieku do trzydziestu pięciu lat, zajmujących się tematami z zakresu nauk ścisłych, biologii i medycyny. Ponadto każda ze stron zgadzała się na przeznaczenie dwudziestu pięciu staży specjalistycznych rocznie o długości sześciu miesięcy każdy dla naukowców pragnących doskonalić się w różnych dziedzinach badań. Wreszcie obie strony przyznawały sobie limit sześćdziesięciu „miesięcy badawczych” dla naukowców.

Kolejny trzyletni program współpracy naukowo-technicznej obejmował lata 1978–1980 i w głównych założeniach nie odbiegał od dokumentów podpisanych wcześniej²⁰.

Oprócz wypracowanych przez międzyrządową Komisję Mieszana ram współpracy, osobne porozumienia w tej sprawie zawierały poszczególne instytucje kulturalne i naukowe (zostaną one omówione w dalszej części tego studium).

Wśród innych form współpracy naukowej wówczas wypracowanych warto jeszcze wskazać na stworzenie w Paryżu, w trakcie spotkania rektorów francuskich i polskich uniwersytetów i innych szkół wyższych (12 listopada 1974 r.), grupy roboczej odpowiedzialnej za przygotowanie listy dziedzin współpracy naukowej, ułożonej zgodnie z kryterium priorytetów i zawierającej sprecyzowane sugestie co do źródeł ich finansowania. Pierwsze spotkanie tej grupy odbyło się 22–24 września 1975 r. w Warszawie. Stronom przewodniczyli: Jean-Marie Auby, rektor uniwersytetu Bordeaux I i Zygmunt Rybicki, rektor Uniwersytetu Warszawskiego. Grupa Robocza zapoznała się z tematami badań proponowanymi przez polskie i francuskie uczelnie. Zaproponowano wiele nowych form współpracy: zawieranie przez rektorów umów bezpośrednich w ramach już istniejących porozumień, wspólne prowadzenie badań oraz opracowywanie i publikowanie ich

wyników, wzajemną informację o publikacjach i tłumaczenia materiałów naukowych z możliwościami wymiany dokumentacji, wspólne użytkowanie laboratoriów (w dziedzinie nauk ścisłych), wizyty (do trzech tygodni) dla pracowników naukowo-dydaktycznych, stypendia fundowane przez każdą ze stron dla pracowników naukowych i studentów lat wyższych, wymianę profesorów wizytujących, wspólne organizowanie seminariów i dni naukowych polskich we Francji i francuskich w Polsce, okresowe wizyty rektorów. Postulowano zwiększenie środków finansowych na krótkie i semestralne pobyty profesorów wizytujących. Delegacja polska zakomunikowała ponadto zamiar rządu polskiego przyznania, na zasadzie wzajemności, do dyspozycji uczelni francuskich, trzydziestu dodatkowych stypendiów długoterminowych²¹.

II. 2. Funkcjonowanie najważniejszych instytucji współpracy kulturalnej, naukowej i naukowo-technicznej

W latach siedemdziesiątych w działalności istniejących wcześniej podstawowych instytucji współpracy kulturalnej i naukowej nie nastąpiły radykalne zmiany. W funkcjonowaniu Ośrodka Kultury i Cywilizacji Polskiej w Paryżu, istniejącego przy Uniwersytecie Paris IV, problemem sporu był status dyrektora tej instytucji²². Ponadto Paryż nie chciał się zgodzić na statutową regulację funkcjonowania Ośrodka.

Wzmiankowana placówka, kierowana od listopada 1973 r. przez prof. Oktawiusza Jurewicza (wcześniej – przez doc. Jana Detko) koncentrowała się na działalności kulturalnej i naukowej, organizowała odczyty i rozszerzała kontakty z odpowiednimi instytucjami francuskimi. Przykładowo w r. szk. 1973/74 takie odczyty wygłosili: dr Jerzy Kwiatkowski (Nowa poezja polska, 28 listopada 1973 r.), prof. Marian Orzechowski (Polska między Niemcami i Związkiem Radzieckim od 1918 do 1970; 10 grudnia 1973), prof. Stanisław Kalabiński (Ewolucja inteligencji polskiej od 1807 do 1918; 6 marca 1974), Brunon Koper (prelekcja ilustrowana przeżyciami pt. Afisz w Polsce; 12 marca 1974), prof. Michel Cadot (nieopublikowane pamiętniki z podróży po Polsce w 1783 r. Baert du Hollant; 24 kwietnia 1974), prof. Jarema Maciszewski (Polska, kraj tolerancji religijnej w XVI w.; 13 kwietnia 1974 r.). Ośrodek prowadził prace nad skompletowaniem dokumentacji źródłowej poloników w bibliotekach i archiwach paryskich. Zorganizowano lektorat języka polskiego dla osób ze świata kultury i nauki francuskiej²³.

Strona francuska na początku lat siedemdziesiątych nie zgłaszała postulatów, dotyczących modyfikacji statutu lub ewentualnie zmiany nazwy Centrum Cywilizacji Francuskiej przy Uniwersytecie Warszawskim czy Czytelni Francuskiej w Krakowie. W nocy opracowanej na Quai d'Orsay w 1973 r. pisano, iż każda dyskusja na ten temat może wywołać „delikatny problem” Biblioteki Polskiej

w Paryżu²⁴. Francuzi w tym okresie koncentrowali się na rozbudowie tych instytucji w istniejącym kształcie organizacyjnym²⁵. Upominali się natomiast o zmianę statusu Ośrodka Francuskiej Dokumentacji Naukowej i Technicznej w Warszawie oraz jego filii w Katowicach²⁶.

Efektom tych rozmów było podpisanie 10 listopada 1972 r. umowy między polskim Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki oraz francuskim Ministerstwem Gospodarki i Finansów o „zabezpieczeniu działalności” tej placówki. Zgodnie z nią Ośrodek w Polsce mógł – oprócz siedziby w Warszawie – mieć jedną lub kilka filii analogicznych do istniejącej w Katowicach. Jego zadania sformułowano w sposób następujący:

- dostarczanie przedsiębiorstwom, instytucjom i specjalistom w Polsce informacji o francuskich osiągnięciach i potencjale w dziedzinie gospodarki, przemysłu i techniki;
- podejmowanie, w uzgodnieniu w kompetentnymi organami polskimi i francuskimi, ogólnych akcji, mających na celu spotęgowanie wymiany użytecznych informacji między instytucjami, specjalistami i przedsiębiorstwami obu krajów;
- uczestniczenie w dobrym przygotowaniu służb technicznych, inżynierów i specjalistów polskich we Francji i francuskich w Polsce w dziedzinie przemysłu i gospodarki. W tym celu Ośrodek winien mieć możliwość uczestniczenia w przygotowywaniu polskich kandydatów na stażystów i w porozumieniu z Kierownikiem Wydziału Rozwoju Gospodarczego przy Ambasadzie Francuskiej i z ACTIM – udostępnienia im wszystkich potrzebnych informacji w celu ułatwienia przebiegu ich stażu;
- dostarczenie stażystom po powrocie do Polski dokumentacji i informacji w celu uzupełnienia wiadomości zdobytych podczas ich pobytu we Francji oraz włączanie ich tak ściśle jak to tylko możliwe, do imprez podejmowanych we współpracy polsko-francuskiej w dziedzinach ich specjalności.

Działalność Ośrodka miała obejmować rozpowszechnianie dokumentacji technicznej, redagowanie i wydawanie w języku polskim biuletynu informacyjnego, poświęconego francuskim osiągnięciom w dziedzinie naukowej i technicznej, przekazywanie do ACTIM za pośrednictwem Kierownika Wydziału Rozwoju Gospodarczego przy Ambasadzie Francuskiej, zamówień korespondentów polskich na informacje techniczne i przemysłowe, organizowanie projekcji filmów technicznych, konferencji i kolokwiów, udział dyrektora placówki w selekcji inżynierów i specjalistów polskich kandydujących na staże w ramach współpracy technicznej we Francji, zwłaszcza pod względem językowym.

Kierunki działalności Ośrodka miała określać Rada złożona z ośmiu członków. Ze strony francuskiej wchodził do niej przedstawiciel Ambasady Francji w Warszawie w osobach: kierownika Wydziału Rozwoju Ekonomicznego, Rady Kulturalnego i attaché handlowego oraz Dyrektor Generalny ACTIM

lub jego przedstawiciel. Ze strony polskiej swych przedstawicieli mieli wyznaczyć Ministerstwa: Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki, Spraw Zagranicznych i Handlu Zagranicznego. Ponadto wchodził do niej Dyrektor Generalny Centrum Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej (CINTE) lub jego przedstawiciel. Radzie przewodniczył na przemian przedstawiciel strony polskiej i francuskiej. Warszawa uzyskała prawo do mianowania dyrektora i zastępcy dyrektora Ośrodka, będących obywatelami PRL²⁷.

Wśród innych instytucji, realizujących współpracę w dziedzinie nauki i edukacji między obu państwami warto wskazać na Stację Naukową PAN w Paryżu²⁸, która kontynuowała swą działalność, koncentrującą się przede wszystkim na informowaniu i popularyzacji we Francji polskiej myśli naukowej i technicznej przez odczyty, kolokwia, wystawy itp. Od października 1970 r. kierował nią prof. dr Jan Paweł Nowacki. Nowy dyrektor – oprócz spraw merytorycznych – musiał zająć się problemem remontu, użytkowania i administracji czterech budynków przy rue Lamandé, w których mieściło się poprzednio Liceum Polskie, a potem Ośrodek Studentów Polskich. W zakresie działalności merytorycznej znaczna część prac wykonywanych przez pracowników Stacji wiązała się z akcjami rocznicowymi wówczas przeprowadzanymi: 500 – leciem urodzin Mikołaja Kopernika (w 1973 r.), Rokiem Nauki Polskiej (1972/73) i 30-leciem PRL (1974 r.). Z tej okazji odbywały się odczyty, kolokwia i wystawy²⁹.

W związku z przejściem ośrodka przy ul. Lamandé Stacja bardziej aktywnie włączyła się w sprawy istniejącego tam Punktu Konsultacyjnego Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Warszawie. Jego zdaniem było uzupełnianie wiedzy uczęszczających do szkół francuskich dzieci pracowników polskich placówek w Paryżu tak, aby uczniowie otrzymali wykształcenie zgodne z programami szkół polskich. Zajęcia odbywały się w dni wolne od nauki w szkołach francuskich (pod koniec roku szkolnego również w sobotę) w pomieszczeniach przy Lamandé, a w czasie ich remontu w siedzibie Stacji przy ulicy Lauriston. Wykładowcami byli jej pracownicy. Na podstawie porozumienia między PAN a Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki od r. ak. 1973/74 Stacja opiekowała się polskimi studentami kształcącymi się we Francji, a jej kierownik stał się jednocześnie pełnomocnikiem ministra do tych spraw³⁰.

Po przejściu prof. J.P. Nowackiego na emeryturę kierownictwo Stacji objął prof. dr hab. Bolesław Kalabiński, specjalista z zakresu inżynierii lądowej, pracownik Politechniki Warszawskiej³¹.

W 1975 r. dyskutowano projekt zmiany statutu tej placówki zmierzający do stworzenia z niej instytutu naukowego PAN w Paryżu. Wychodził on z założenia, iż dotychczas stacja naukowa PAN rozwijała aktywność o charakterze pomocniczo-naukowym, podczas gdy nowa formuła stwarzałaby warunki dla działalności placówki naukowej lub też placówki o przewadze funkcji naukowych

w stosunku do pomocniczych. Nowa rola więc stawałaby, obok zadań dotychczasowych, nowy zespół zadań, związanych z prowadzeniem bezpośredniej działalności naukowej przez przyszły instytut. Zgodnie z tym projektem te nowe zadania miały być realizowane na dwóch płaszczyznach: 1. Instytut występowałby jako pośrednik pomiędzy polskimi i francuskimi ośrodkami badawczymi, dążąc od uzyskiwania i plasowania zleceń na prace badawcze, wykonywane w Polsce lub we Francji zgodnie z zapotrzebowaniami, ewentualnie przez mieszane zespoły badawcze; 2. Instytut podejmowałby się we własnym zakresie niektórych badań teoretycznych, wykonywanych przez własną kadrę naukową oraz przez skierowanych z kraju stażystów. Z uwag do tego nowego projektu statutu, przedstawionych przez służby Ambasady PRL w Paryżu warszawskiej centrali MSZ wynikało, iż wzbudził on co najmniej ich rezerwę. Wskazywano przede wszystkim na konieczność dokonania głębokiej analizy implikacji politycznych proponowanej w statucie zmiany nazwy. Nazwa „Stacja Naukowa” ma we Francji – stwierdzano w przywołanym dokumencie – swą bogatą tradycję sięgającą roku 1893. „Formalnie status Stacji nie został zalegalizowany w żadnym dwustronnym dokumencie w latach powojennych. O ile nam wiadomo, istnienie i działanie stacji było notyfikowane stronie francuskiej dopiero w roku 1968 i to bez reakcji ze strony francuskiego MSZ. Stacja więc istnieje za zasadzie długotrwałego faktu dokonanego, oraz na zasadzie pośredniego uznania jako partnera CNRS i Ecole Pratique des Hautes Etudes, reprezentującego PAN. Sądzymy, że w tych okolicznościach zachodzi potrzeba by Departament Traktatowy MSZ dokonał oceny implikacji prawnych zmiany Stacji na Instytut”. Zwracano również uwagę na fakt, iż zmiana nazewnictwa połączona ze statutowym określeniem nowych zadań przyszłego Instytutu Nauki Polskiej może w pewnych okolicznościach stworzyć dla strony francuskiej dogodną podstawę dla nacisków celem reaktywowania w Polsce niegdyś istniejącego „Institut Français”. W konkluzji pisano, iż „Stacja winna ewolucyjnie rozszerzać zakres swoich zadań, czuwając by nie zostały zaniedbane jej zadania dotychczasowe”³². Projekt ten nie doczekał się realizacji.

Prof. Kalabiński w 1976 r. prowadził rozmowy w Haut Comité de la Langue Française na temat współdziałania w zakresie nauczania języka francuskiego stypendystów i stażystów polskich we Francji. Angażował się również w nawiązanie współpracy między Politechniką Warszawską a Laboratoire Central des Ponts et des Chaussées i Ecole Nationale des Ponts et des Chaussées oraz między innymi polskimi uczelniami i wydziałami PAN a francuskimi ośrodkami naukowymi. W marcu tego roku szef Stacji zakończył rozmowy na temat wspólnego opracowania historii stosunków polsko-francuskich. Za całokształt tego projektu był odpowiedzialny prof. Aleksander Gieysztor, który zobowiązał się

do przedstawienia go Wydziałowi I PAN. W 1976 r. stacja zorganizowała pięć konferencji i jeden *table ronde*³³.

W latach następnych władze Stacji nadal angażowały się intensywnie w rozmowy prowadzące do podpisywania umów o współpracy między polskimi i francuskimi placówkami naukowymi. M.in. w 1978 r. sfinalizowano porozumienia na ten temat między III Sekcją Ecole Pratique des Hautes Etudes i PAN, Ecole Nationale Supérieure des Mines w Paryżu i Instytutem Inżynierii Materiałowej w Katowicach. Stacja zaangażowała się w organizowanie dwuczęściowego kolokwium Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego i Institut National Agronomique w Paryżu na temat polityki rolnej (część pierwsza odbyła się w lipcu 1978 r. w Polsce, część druga w październiku we Francji). W tymże roku w Stacji zorganizowano dziewięć konferencji i uroczystą sesję w związku z jej 85-leciem (6 grudnia). W trakcie tych imprez referaty wygłosili m.in.: prof. Tadeusz Jędruszcak (Odrodzenie Polski niepodległej w 1918 r.), prof. Jerzy Topolski (Stan aktualny i tendencje w historiografii polskiej), prof. Mieczysław Klimowicz (Teatr polski w XVIII w.), prof. Krzysztof Dunin-Wąsowicz (Powstanie w getcie warszawskim i ostatnie badania nad jego historią). Placówka organizowała również pobyty we Francji wybitnych polskich naukowców³⁴.

W 1979 r. wśród zaproszonych przez Stację do wygłoszenia referatów znaleźli się m.in.: prof. Franciszek Ryszka (Przyczyny II wojny światowej), dr hab. Marian Walczak (Szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej) i prof. Zdzisław Stieber (Język polski po II wojnie światowej). W okresie od 18 do 28 kwietnia 1979 r. obradowało we Francji kolokwium na temat funduszu ziemi przy udziale siedemnastu przedstawicieli instytucji polskich (PAN, Ministerstwo Rolnictwa, KC PZPR, SGGW i in.). W maju tego roku przez sześć dni dyskutowano na temat renowacji miast (delegacji polskiej przewodniczył prof. Piotr Zaremba)³⁵.

II. 3. Najważniejsze formy i pola współpracy naukowej i naukowo-technicznej

O wzajemnych możliwościach i woli współpracy naukowej miały przekonywać nie tylko podpisane porozumienia i programy oraz działalność wzmiankowanych wyżej instytucji. Z propagandowego punktu widzenia istotne znaczenie miały różnego rodzaju imprezy demonstrujące osiągnięcia obu państw w różnych gałęziach wiedzy i techniki. Ich wielkość i znaczenie również były zróżnicowane.

Z imprez o mniejszej wadze warto wskazać chociażby na przeprowadzone po raz trzeci w maju 1971 r. dni Elektrotechniki Francuskiej. Ich organizatorami byli: Societe Generale Française des Electriciens i le Syndicat de la Construction Electrique, a ze strony polskiej Związek Elektryków Polskich³⁶.

Dużo większą rangę miały Dni Nauki Polskiej w Paryżu w listopadzie 1974 r. To wówczas doszło m.in. do wzmiankowanego wcześniej spotkania rektorów uczelni polskich i francuskich³⁷.

Rzeczywista współpraca w tej dziedzinie polegała jednak przede wszystkim na wymianie naukowców i specjalistów.

Wśród instytucji polskich, które tradycyjnie utrzymywały silne więzy naukowe z odpowiednikami francuskimi znajdowała się PAN. O sile tych kontaktów świadczą przede wszystkim dane liczbowe na temat przyjazdów i wyjazdów polskich i francuskich naukowców do obu krajów (tablica 1 a i 1 b).

Dokonane ustalenia pozwalają stwierdzić, iż Francja utrzymywała w całym omawianym okresie (poza nielicznymi wyjątkami) pozycję pierwszego naukowego partnera PAN wśród krajów Zachodu. Problemem istotnym tej wymiany była mała atrakcyjność Polski jako strony współpracy naukowej. Stąd tak duża dysproporcja między wyjazdami badawczymi do Francji (udało się ustalić dane w tym zakresie z okresu od 1975 r.) a takimiż przyjazdami Francuzów do Polski.

Na początku lat siedemdziesiątych owa współpraca Akademii z francuskim środowiskiem naukowym odbywała się głównie w ramach nakreślonych w pięcioletniej umowie z CNRS, zawartej w 1968 r. Na jej mocy placówki PAN i ośrodki podlegające CNRS zostały upoważnione do prowadzenia bezpośredniej współpracy w dziedzinie chemii fizycznej, budownictwa wodnego, biochemii i biofizyki, automatyki oraz częściowo geodezji, paleontologii, ekologii i badań socjologicznych. Ponadto nadal istniały ściśle związki łączące VI Sekcję Ecole Pratique des Hautes Etudes z PAN, dzięki czemu możliwe były wzajemne wyjazdy uczonych obu krajów reprezentujących historię, socjologię, historię nauki, ekonomię i archeologię³⁸. Nowe porozumienie z CNRS zostało podpisane w 1974 r.³⁹ W czerwcu 1977 r. zawarto porozumienie między Wydziałem V (Nauk Rolniczych i Leśnych) PAN i francuskim Narodowym Instytutem Badań Rolniczych (INRA) o współpracy w zakresie hodowli i fizjologii zwierząt, hodowli drzew i krzewów oraz genetyki roślin. W ramach bezpośredniego porozumienia między Instytutem Budownictwa Wodnego PAN i Laboratoire des Ponts et Chaussées w II połowie lat siedemdziesiątych prowadzono badania w zakresie mechaniki gruntów⁴⁰. W 1978 r. podpisane zostało porozumienie o współpracy PAN z III Sekcją Ecole des Hautes Etudes w zakresie nauk biologicznych i medycznych⁴¹.

Wśród wspólnych imprez naukowych, będących efektem tej współpracy warto wskazać na Polsko – Francuskie kolokwium „Nauka i społeczeństwo” zorganizowane przez Stację PAN i VI Sekcję Ecole Pratiques des Hautes Etudes w Paryżu (2–7 kwietnia 1973 r.) czy cykliczne sympozja na temat katalizy (w czwartym, w lipcu 1973 r. w Lyonie, wzięło udział 52 uczonych polskich)⁴².

TABLICA 1. Kontakty międzynarodowe PAN w latach 1970-1980
a. kontakty zagraniczne

Kraj	W tym wyjazdy długoterminowe i kontrakty*																
	1970	1971	1972	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1970	1971	1972	1975	1977	1978	1979	1980
Kraje socialistyczne ogółem	1304	1446	1668	2601	2476	2490	2513	2617	2403	47	67	45	491	556	665	614	514
W tym:																	
ZSRR	378	469	529	797		746	803	720	541	25	26	23	141	164	156	140	135
NRD	235	191	289	621		499	509	645	583	5	4	6	151	105	203	171	133
Węgry	127	129	145	219		263	281	270	361	1	3	1	13	41	51	47	50
CSRS	262	343	403	545		509	509	498	488	5	4	5	93	126	130	120	96
Kraje kapitalistyczne ogółem**	671	737	1073	1342	1605	1651	2049	2229	2280	79	119	149	354	471	738	798	831
W tym:																	
USA	63	68	104	114		133	145	196	189	24	23	39	35	46	89	101	132
Francja	171	181	223	235		289	333	355	381	23	36	34	81	97	114	110	107
RFN	43	102	182	189		224	294	326	361	3	12	27	43	45	92	102	125
W. Brytania	84	76	131	159		151	186	168	164	5	9	10	32	30	40	39	54
Włochy	90	76	92	134		142	191	188	226	3	4	7	24	46	52	63	61
Razem	1975	2183	2741	3943	4081	4141	4562	4846	4683	126	186	194	845	1027	1403	1412	1345

* od 1975 badawcze.

** łącznie z Krajami III Świata.

b. przyjazdy z zagranicy

Kraj	1970	1971	1972	1975	1977	1978	1979	1980	1970	1971	1972	1975	1977	1978	1979	1980
Kraje socjalistyczne ogółem	2183	1685	2672	2849	3257	3596	3843	3229	45	36	54	286	372	388	408	351
W tym:	459	381	841	825	985	1103	1149	951	28	22	20	85	133	112	119	105
ZSRR																
NRD	437	331	500	748	777	735	771	787	1	2	-	99	67	124	50	72
Węgry	254	194	281	285	394	402	505	334	-	-	2	5	31	31	38	28
CSRS	625	446	618	538	601	677	813	647	-	-	7	76	91	64	97	127
Kraje kapitalistyczne ogółem*	1247	1197	2213	2248	3390	3377	3212	2751	27	16	32	74	170	158	131	169
W tym:	195	192	380	370	493	531	509	513	9	5	8	7	23	158	15	18
USA																
Francja	160	257	328	312	424	375	421	412	2	2	4	21	20	22	24	19
RFN	128	162	264	354	540	471	464	401	6	-	-	-	14	10	8	29
W. Brytania	120	129	258	264	377	346	293	230	3	1	6	-	13	10	7	19
Włochy	171	98	139	170	213	265	213	258	4	4	5	12	26	30	7	12
Razem	3430	2882	4885	5097	6647	6973	7055	5980	72	52	86	360	542	546	539	520

* od 1975 – badawcze.

** łącznie z tzw. Krajami III Świata.

ŹRÓDŁO: zestawiono na podstawie sprawozdań z działalności Polskiej Akademii Nauk w latach 1970-1980.

Współpracę z Francją utrzymywały rzecz jasna nie tylko instytuty PAN. 20 marca 1974 r. została zawarta konwencja o współpracy w zakresie fizyki nuklearnej i fizyki cząstek elementarnych między Instytutem Fizyki Eksperymentalnej Uniwersytetu Warszawskiego i Institut National de Physique Nucléaire et de Physique des Particules w CNRS. 16 czerwca 1975 r. podobna konwencja została podpisana przez Commissariat à l'Énergie Atomique de la République Française i polski Urząd Energii Atomowej. Była to kontynuacja współpracy podjętej jeszcze w latach sześćdziesiątych⁴³.

W połowie lat siedemdziesiątych intensywna współpraca odbywała się również na obszarze innych nauk ścisłych. W zakresie mechaniki stosowanej uczestniczyły w niej: Laboratorium Mechaniki Płynów, Ciała Stałego i Gruntów Uniwersytetu w Grenoble, Państwowa Wyższa Szkoła Elektrotechniki, Informatyki i Hydrauliki w Tuluzie, Instytut Badań Hydraulicznych, Instytut Podstawowych Problemów Techniki PAN oraz Politechniki w Poznaniu, Wrocławiu i Gdańsku. Na polu inżynierii technicznej współpracowały: Instytut Inżynierii Chemicznej w Tuluzie, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, Politechnika w Krakowie, Zakłady PROBLEW. Porozumienia o współpracy łączyły również Laboratorium Chemii Nieorganicznej Uniwersytetu Paris VI i Instytut Chemii i Technologii Nieorganicznej Politechniki Gdańskiej. W zakresie chemii współpracowały również: Uniwersytet Łódzki i Uniwersytet w Lyonie.

Wśród dziedzin współpracy w naukach medycznych najważniejsze miejsce przypadło neurologii, nefrologii (I Klinika Chorób Wewnętrznych Akademii Medycznej w Warszawie i Szpital Tenon w Paryżu), epidemiologii (Państwowy Zakład Higieny w Warszawie i Instytut Pasteura w Paryżu) i onkologii (Instytut Onkologii w Warszawie, Instytut Gustawa Roussy w Villejuif i Międzynarodowy Ośrodek Badań nad Rakiem)⁴⁴. Dla jej wzmocnienia doszło do wizyty we Francji w dniach 23 lutego–2 marca 1974 r. ministra zdrowia Mariana Śliwińskiego⁴⁵. Mimo to oceniając w 1976 r. stan tej współpracy ambasador Francji w Warszawie Louis Dauge nie krył rozczarowania. Stwierdził, iż polski minister wysyła swych najlepszych kandydatów na stypendia do krajów anglosaskich i do Szwecji. Do Francji wyjeżdżali bardzo młodzi naukowcy, często zupełnie niezainteresowani badaniami. Wśród dziedzin współpracy dobrze się rozwijających ze względu na reprezentowany przez obie strony wysoki poziom wymieniał przede wszystkim pediatrię⁴⁶.

Na początku 1974 r. porozumienia o współpracy łączyły już Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Paris IV (filologia polska i francuska), Uniwersytet Poznański i Uniwersytet w Grenoble (prawo), Uniwersytet Wrocławski i Uniwersytet Lille III (filologia romańska) i Lille II (w zakresie nauk ścisłych i przyrodniczych)⁴⁷.

W tym miejscu warto również wspomnieć o podpisanej 7 kwietnia 1978 r. umowie o współpracy archiwalnej, w której Francuzi zobowiązali się do opracowania w ciągu dwóch lat szczegółowego przewodnika o polonicach – archiwaliach na terenie ich kraju. Równocześnie ustalono zorganizowanie w pierwszym półroczu 1981 r. kompleksowej wystawy dokumentów archiwalnych obrazującej historię stosunków polsko-francuskich. Polscy naukowcy mieli uzyskać pełny dostęp do archiwów państwowych na takich samych prawach jak badacze francuscy⁴⁸.

Mimo to wydaje się, iż w końcu lat siedemdziesiątych współpraca naukowa polsko-francuska przeżywała trudności. Na kurczenie się środków finansowych przeznaczonych na współpracę kulturalną i naukową w 1978 r. w stosunku do roku uprzedniego skarżyła się Ambasada Francji w Warszawie już w styczniu tego roku⁴⁹. Na sześćdziesiąt jeden zgłoszonych przez stronę polską na rok 1979 tematów staży polskich specjalistów – pięćdziesiąt osiem nie zostało przyjętych przez stronę francuską, która jednocześnie nadal w małym stopniu wykorzystywała własne limity stypendialne w Polsce⁵⁰.

Jak w tej sytuacji przebiegała wymiana studentów, stażystów i stypendystów między oboma krajami?

Dane na ten temat, dotyczące lat 1971–1977 zawierają tablice 2–5.

Przedstawione dane, aczkolwiek dalece niekompletne, wskazują na wyraźnie zarysowujące się tendencje do wzrostu wymiany osobowej na polu nauki i szkolnictwa wyższego. W r. ak. 1975 na zagranicznych stażach naukowych przebywało ponad 2260 obywateli polskich delegowanych przez pion szkolnictwa wyższego, PAN, resorty gospodarcze i urzędy centralne. Wśród rozwiniętych krajów kapitalistycznych najwięcej stażystów z Polski przyjmowały wówczas placówki naukowe i akademickie Francji – w 1975 r. 295 osób, Wielkiej Brytanii (287) i USA (133). W 1971 r. na stażach naukowych przebywało łącznie 877 osób, w tym 515 w krajach socjalistycznych i 362 w rozwiniętych krajach kapitalistycznych; w 1975 r. odpowiednie wielkości wynosiły: 1030 osób i 1230 osób. W 1975 r. na studiach wyższych w polskich szkołach wyższych i innych placówkach uczyło się 3389 obcokrajowców (3022 na pełnych studiach wyższych i 367 na studiach doktoranckich), z tego z krajów socjalistycznych 1600, z krajów rozwijających się 1158 oraz z rozwiniętych krajów kapitalistycznych 631 (w tym 575 pochodzenia polskiego). Francja była tym krajem rozwiniętego Zachodu, który przyjmował stosunkowo najwięcej studentów i stażystów z PRL. Jednocześnie z dokonanych ustaleń wynika, iż Francuzi nie byli równie mocno zainteresowani wyjazdami na staże do Polski, jak Polacy do Francji. Różnica ta wynikała przede wszystkim z dysproporcji w zakresie potencjału naukowego i atrakcyjności obu partnerów wymiany.

TABLICA 2. Liczba studentów polskich za granicą w latach 1971–1975

Kraj	1971	1974	1975	1971	1974	1975
	Łączna liczba studentów wg stanu na 31 XII			Liczba studentów przyjętych na I rok*		
ZSRR	507	1362	1798	67	438	458
NRD	140	356	345	31	102	113
CSRS	117	163	207	28	53	55
WRL	77	123	190	10	36	41
LRB	21	82	119	1	38	34
SRR	27	20	30	–	8	8
SFRJ	6	6	6	–	–	–
MRL	2	2	–	2	–	–
Kuba	–	1	–	–	–	–
Francja	5	23	21	5	5	–
Razem	902	2136	2716	144	680	709

* bez dzieci pracowników polskich placówek w ZSRR

ŹRÓDŁO: AAN, KC PZPR, mikr 2910 [d. sygn. 1798]. Ocena i program rozwoju współpracy naukowej i technicznej z zagranicą. Materiał na posiedzenie Biura Politycznego KC PZPR opracowany przez Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wzszego i Techniki w uzgodnieniu z Wydziałem Nauki i Oświaty KC PZPR, Warszawa czerwiec 1977

TABLICA 3. Porównanie liczby polskich stażystów za granicą z liczbą obcokrajowców na stażach w Polsce

Kraj	1971	1974	1975	Liczba obcokrajowców na stażach w Polsce w 1975 r.
	Liczba polskich stażystów (ze szkół wyższych podległych Ministerstwu Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki) za granicą			
Kraje socjalistyczne	515	1100	103	330
ZSRR	245	500	350	100
NRD	146	200	220	160
CSRS	70	195	215	–
Pozostałe KS	54	205	245	70
Kraje kapitalistyczne	362	950	1230	238
Francja	73	257	295	40
USA	63	110	133	76
Anglia	52	240	287	24
Pozostałe KK	174	343	515	98
Ogółem	877	2050	2260	568

ŹRÓDŁO: zob. tab. 2.

TABLICA 4. Studenci z Francji na studiach dziennych w Polsce w latach 1971–1980

Rok szkolny	Studenci z Francji	Studenci z zagranicy ogółem
1971/1972	22	2745
1972/73	24	2828
1973/74	22	2671
1974/75	22	2624
1975/76	16	2438
1976/77	19	2472
1977/78	12	2492
1978/79	8	2551
1979/80	11	2802

ŹRÓDŁO: Roczniki statystyczne szkolnictwa GUS 1971/72–1981/1982

TABLICA 5. Stażyści polscy za granicą (staże krótkoterminowe i długoterminowe – wszystkie dyscypliny) w latach 1976–1977

Kraj	Okres	
	1976	1977
ZSRR	993	1247
NRD	446	491
CSRS	436	458
WRL	294	322
LRB	57	65
SRR	58	67
SFRJ	64	72
Rep. Kuby	35	33
MRL	5	5
KRLD	8	8
USA	278	305
W. Brytania	371	424
Francja	575	605
Włochy	170	187
RFN	253	282
Hiszpania	31	37
Austria	58	71
Japonia	24	30
Kanada	38	46
Belgia	61	81
Holandia	79	87
Szwecja	97	121
Finlandia	62	83
Dania	42	56
Norwegia	37	50
Szwajcaria	80	99
RAZEM	4652	5332

ŹRÓDŁO: zob. tab. 2.

II.4. Język francuski w Polsce i język polski we Francji

Problemy związane z nauczaniem obu języków były przedmiotem licznych rozmów dwustronnych i analiz prowadzonych przez kompetentne organy. Już w okresie przygotowań do pierwszej wizyty E. Gierka we Francji (październik 1972 r.), w przedstawionej na posiedzeniu Biura Politycznego KC PZPR notatce Komisji Planowania przy Radzie Ministrów z lipca 1972 r. stwierdzano, iż nauczanie języka francuskiego w Polsce i polskiego we Francji nie odpowiada aktualnym potrzebom współpracy dwustronnej w gospodarce, nauce i technice. Zasięg nauczania jest za wąski, brakuje wysoko kwalifikowanych nauczycieli i nowoczesnych środków audiowizualnych. Za niezbędne uznano zwiększenie liczby francuskich lektorów języka w Polsce i polskich we Francji. Postulowano również rozszerzenie studiów filologii francuskiej i polskiej i zwiększenie liczby szkół średnich z językiem wykładowym francuskim i polskim w obu krajach. Planowano ponadto rozszerzenie kursów dla popularyzacji nauczania języka drugiego kraju oraz lingwistycznych staży doskonalących⁵¹. Problem rozszerzenia nauczania francuskiego w Polsce był przedmiotem wielu rozmów na najwyższym szczeblu. Oprócz wizyty E. Gierka we Francji wskazać można chociażby na paryskie rozmowy premiera Piotra Jaroszewicza w maju 1976 r.⁵² Obie strony w analizowanych wcześniej programach współpracy kulturalnej i naukowej zgadzały się co do konieczności rozwoju nauczania swych języków. Ten ogólny cel był osiąganym w wielu formach.

W przypadku szkolnictwa wyższego przedmiotem zainteresowania była liczebność kadry nauczającej i studentów filologii romańskiej w Polsce i polonistyki we Francji. Według informacji francuskiego MSZ liczba stanowisk lektorów języka francuskiego w Polsce w 1972 r. wynosiła trzynaście, a odpowiedników polskich – dwanaście. W 1973 r. czternastu lektorów i profesorów francuskich pracowało w uniwersytetach w Warszawie, Krakowie, Poznaniu, Wrocławiu i Łodzi, w politechnikach w Warszawie, Gdańsku, Wrocławiu i Gliwicach oraz w Akademii Górniczo-Handlowej w Krakowie a trzynastu lektorów polskich w uniwersytetach w Aix-Marseille I, Caen, Clermont-Ferrand, Dijon, Grenoble III, Lille III, Lyon II, Nancy II, Paris III (INLCO), Paris IV, Strasbourg II i Toulouse II⁵³. Liczba lektorów francuskiego na początku 1975 r. wzrosła do szesnastu⁵⁴, a rok później – do siedemnastu⁵⁵.

Obie strony często dyskutowały również nad rozwojem uniwersyteckiego kierunku filologii romańskiej. Postęp w tym zakresie był istotny. Jeszcze w r. 1970/71 był on prowadzony tylko w czterech uniwersytetach (Warszawski, Jagielloński, Adama Mickiewicza w Poznaniu i Wrocławski), gdzie studiowało wówczas ogółem 933 studentów, w tym na pierwszym roku – 177. W 1974 r. kierunek ten istniał w siedmiu ośrodkach uniwersyteckich; oprócz wymienionych

wcześniej były to: Uniwersytet Łódzki, Uniwersytet Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie (od 1 października 1973 r.), Uniwersytet Śląski (od 1 października 1973 r.). Ponadto kierunek ten uruchomiono na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W tych ośrodkach studiowało wówczas ogółem na studiach dziennych 1277 osób, w tym na pierwszym roku – 450 (nie licząc KUL-u z ośmioma studentami, wszystkimi na pierwszym roku). Począwszy od r. ak. 1974/5 postanowiono uruchomić na UJ również studia zaoczne w zakresie filologii romańskiej dla czynnych nauczycieli języka francuskiego. Studiowało w ten sposób czterdzieści osiem osób. Od października 1977 r. rozpoczęto studia romanistyczne w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie. W roku akademickim 1977/78 na kierunku filologia romańska studiowało 1671 studentów, w tym 404 na pierwszym roku⁵⁶.

Strona francuska była bardzo przychylnie nastawiona i wspierała wszelkie formy nauczania francuskiego w polskiej oświacie, w tym tworzenie liceów z rozszerzonym językiem wykładowym francuskim oraz wymianę młodzieżową służącą przede wszystkim poznawaniu kultury przez młodzież obu krajów. W 1971 r. takich liceów było w Polsce dziewiętnaście, w 1972 r. zostały otwarte dwa dalsze, w 1974 r. ich liczba wzrosła do dwudziestu siedmiu, w 1975 – do dwudziestu dziewięciu⁵⁷. W 1978 r. takich liceów było trzydzieści siedem. W sześciu liceach język francuski był wówczas wykładowym takich przedmiotów jak: matematyka, chemia, fizyka, geografia. Najwięcej oddziałów z językiem wykładowym francuskim znajdowało się wówczas w I LO im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, XV LO im. Narcyzy Żmichowskiej w Warszawie i w X LO im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie⁵⁸. Sprawa nauczania francuskiego na poziomie średnim w Polsce nie ograniczała się rzecz jasna do tworzenia nowych liceów z rozszerzoną nauką tego języka. Według polskich ocen tendencja do jego likwidowania w tym szkolnictwie została zahamowana w 1975 r. Bariętrą trudną do pokonania była niechęć do przyjazdu nauczycieli z Francji do pracy w liceach; w r. szk. 1975/76 przybyło ich zaledwie dwóch (do Warszawy i Krakowa). W 1977 r. w ramach doskonalenia kadry nauczycielskiej w letnich kursach językowych uczestniczyło we Francji 215 osób, w Polsce – 40⁵⁹.

II.5. Szkolnictwo polskie we Francji

Szkolnictwo polskie we Francji w latach siedemdziesiątych przeżywało kryzys wywołany przede wszystkim postępującą asymilacją środowisk polonijnych, jak również wyraźną tendencją władz oświatowych, zmierzającą do ograniczenia możliwości nauczania języka polskiego we francuskim systemie oświatowym. Nawet w regionie, gdzie skupisko Polonii francuskiej było największe – w departamencie Pas-de-Calais, w latach 1969–1972 liczba nauczycieli polskich prowadzących za zgodą władz francuskich kursy językowe zmniejszyła się o pięćciu, a liczba dzieci oficjalnie uczących się polskiego spadła o 835 i miała nadal

tendencję malejącą. O ile w r. szkolnym 1971/72 uczyło tam polskiego na kursach dwudziestu ośmiu nauczycieli, to w r. szkolnym 1975/76 już tylko dziewiętnastu. W 1973 r. nauka języka polskiego miała się odbywać, poza normalnymi zajęciami w około 300 szkołach. W 1978 r., według danych zebranych przez środowiska polonijne, w całej Francji trzydziestu dwóch nauczycieli prowadziło siedemdziesiąt kursów, na które uczęszczało ok. 900 dzieci⁶⁰. Od lat siedemdziesiątych zaczęło się odradzać nieoficjalne nauczanie polskiego, na kursach prowadzonych przy parafiach i przez różne stowarzyszenia, które utrzymywały przyjacielskie stosunki z Polską⁶¹.

Sprawa nauczania języka polskiego we francuskich szkołach średnich była, jak już wcześniej wzmiankowałem, przedmiotem wielu rozmów polsko-francuskich. W trakcie spotkania rady kulturalnego ambasady Francji w Warszawie z jego polskim odpowiednikiem w listopadzie 1973 r. ten pierwszy wskazał na naciski Quai d'Orsay na Ministerstwo Oświaty w celu podniesienia rangi języka polskiego w szkolnictwie francuskim⁶². Podjęcie decyzji dotyczącej egzaminu dojrzałości w roku 1973, zgodnie z którą zezwolono uczniom przystępującym do matury (posiadającym obywatelstwo polskie lub francuskie, pod warunkiem, że matka lub ojciec posiadali wówczas lub w przeszłości obywatelstwo polskie) nie zadowoliło strony polskiej. Z dokumentów polskiego MSZ, stanowiących tezy do rozmów z Francuzami na ten temat z maja 1973 r. stwierdzano, iż co prawda stanowiło to istotny, ale niewystarczający postęp. Okólnik w tej sprawie „ustawia [...] sprawę nauki języka polskiego na bazie narodowościowej. Nam chodziłoby natomiast o stworzenie we Francji dla języka polskiego pełnych praw języka nowożytnego, co umożliwiłoby i zachęciło rodowitych Francuzów do nauki tego języka już na poziomie szkoły średniej”⁶³.

Naciski Warszawy idące w tym kierunku sprawiły, iż w marcu 1974 r., w trakcie wizyty w Polsce Minister Edukacji Narodowej Joseph Fontanet podjął zobowiązanie co do wprowadzenia języka polskiego na listę przedmiotów obowiązujących na egzaminie dojrzałości⁶⁴. Stwarzało to jednak nowy dylemat przed środowiskami polonijnymi we Francji. Trzeba było przekonać rodziców i uczniów, że ów język warto było wybierać w miejsce bardziej popularnych niemieckiego czy angielskiego. We Francji istniały wówczas tylko dwa licea państwowe, w których uczono polskiego: w Bruay-en-Artois oraz w Béthune. Kilka lat wcześniej przestano go nauczać w Lycée Montaigne w Paryżu. Liczne interwencje zarówno środowisk polonijnych, jak i władz warszawskich sprawiły, iż od 1975 r. (co zapisano w „Journal Officiel” z 16 stycznia) wszyscy uczniowie w okręgach szkolnych Aix-Marseille, Bordeaux, Dijon, Lille, Lyon, Nancy-Metz, Paryż, Strasburg oraz Tuluza mogli, niezależnie od pochodzenia wybrać język polski na egzaminie dojrzałości jako pierwszy, drugi lub trzeci język obcy lub jako język nadobowiązkowy. Odtąd rozwój nauczania języka polskiego w szkołach

średnich we Francji miał zależeć od liczby uczniów, którzy deklarowali wybór polskiego na maturze⁶⁵. W 1977 r., według materiałów analitycznych polskiego MSZ, języka polskiego nauczano w pięciu liceach we Francji⁶⁶.

Dalszym sukcesem polskich wysiłków zmierzających do rozszerzenia nauczania języka polskiego w szkolnictwie francuskim było ogłoszenie w „Journal Officiel” z 8 stycznia 1978 r. rozporządzenia z 5 grudnia 1977 r. na temat wprowadzenia dyplomu (aggregation) z języka polskiego, co było równoznaczne z wprowadzeniem oficjalnej jego nauki we francuskich szkołach średnich⁶⁷.

Jaki jest bilans współpracy polsko-francuskiej w zakresie nauki i edukacji w latach siedemdziesiątych XX w? Bez wątplenia na obu tych polach odnotowano znaczny postęp w stosunku do lat wcześniejszych. Ograniczone otwarcie na Zachód – jeden z najważniejszych elementów polityki zagranicznej E. Gierka – zaowocowało możliwościami dużo szerszej niż dotychczas wymiany nie tylko naukowców i studentów, ale również młodzieży szkół średnich. Hamulcem dla rozwoju tych kontaktów były malejące pod koniec omawianego okresu możliwości finansowe zainteresowanych resortów i instytucji. Wydaje się ponadto, iż Polska jako partner wymiany naukowej była dla Francji mało atrakcyjna. Ta ostatnia uwaga nie oznacza, iż nie było dziedzin współpracy, rozwijających się bardzo owocnie. Jednak precyzyjne ich określenie wymaga dalszych, bardziej specjalistycznych badań.

PRZYPISY

¹ A. Guénard, *«De la reconstruction a l'éviction. Entre 1944 et 1949, une politique culturelle française en Europe centrale et orientale confrontée a l'organisation du Bloc communiste»*, „Materiaux pour l'histoire de notre temps”, no 36, oct–déc 1994, p. 21–23.

² Archives du ministere des Affaires étrangères (dalej: AMAE), Direction générale des Relations culturelles, scientifiques et techniques, Enseignement 1945–1961, sygn. 77, M. Roger Gareau l'ambassadeur de France en Pologne a G. Bidault, Varsovie 1er juillet 1947.

³ Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (dalej: AMSZ), z. 6, t. 986, w. 69, Notatka z rozmowy z ambasadorem Garreau, Warszawa 25 czerwca 1947, s. 135; AMAE, Europe 1944–1960, Pologne, 60, Note sur la réorganisation de l'Institut Français de Pologne (Francastel, 12 mai 1947), s. 197–207.

⁴ E. Gogolewski, *Szkolnictwo polskie we Francji (1833–1990)*, Wrocław 1998, s. 44–52, 137–138.

⁵ Tekst konwencji – zob. Dziennik Ustaw RP nr 62, poz. 363 z 1947 r.

⁶ AMAE, Direction générale des Relations culturelles, scientifiques et techniques, Enseignement 1945–1961, 299, Le Ministre des Affaires étrangères a M. le Ministre de la Santé Publique et de la Population, 22 fév. 1952, k. nlb.

- ⁷ W. Rolbiecki, *Polska Stacja Naukowa w Paryżu w latach 199–1978*, [w:] D. Rederowa, B. Jaczewski, W. Rolbiecki, *Polska Stacja Naukowa w Paryżu w latach 1893–1978*, Ossolineum 1982, s. 236–237, 240–244.
- ⁸ Archiwum Wojsk Lądowych – filia we Wrocławiu (dalej: AWL-W), Akta sprawy Yvonne Bassaler (dalej: AYB), 6857/91/50, Protokół rozprawy głównej.
- ⁹ AMAE, Cabinet du Ministre, A. Pinay 1955–1956, Europe, 14, Ambassade de France en Pologne, Résumé a la date du premier septembre 1949, k. 131–134.; *ibidem*, Dossier Etienne Decaux, 5 III 1950, k. 365.
- ¹⁰ D. Jarosz, M. Pasztor, *Polsko-francuska „zimna wojna”: sprawa Robineau (1949–1950)*, „Dzieje Najnowsze” 2001, nr 3, s. 99–128.
- ¹¹ *Ibidem*.
- ¹² Szerzej na ten temat – zob. D. Jarosz, M. Pasztor, M. Pasztor, *Robineau, Bassaler i inni. Z dziejów stosunków polsko-francuskich w latach 1948–1953*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2001.
- ¹³ AMSZ, 19/79, w. 4, Informacja dla Obywatela Ministra prof. dr Jana Kaczmarka w sprawie wizyty Ministra Edukacji Narodowej Francji p. Joseph Fontanet, Warszawa luty 1974.
- ¹⁴ AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Déclaration sur les principes et moyens du développement de la coopération culturelle et scientifique, de l’information et des relations humaines, Varsovie, 20 juin 1975; AMSZ, 17/81, w. 2, Deklaracja o zasadach i środkach rozwoju współpracy kulturalnej i naukowej, informacji oraz stosunków międzyludzkich między PRL a Republiką Francuską.
- ¹⁵ Archives Nationales, 5 AG 3/AE 119, Programme a long terme de développement de la coopération économique, scientifique et technique entre la République Française et la République Populaire de Pologne.
- ¹⁶ AMSZ, 27/77, w. 6, Program współpracy naukowej i technicznej pomiędzy Republiką Francji i PRL na lata 1972 i 1973, podpisany 29 listopada 1971; AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Programme de coopération Scientifique et Technique entre la France et la Pologne pour les années 1972 et 1973.
- ¹⁷ AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Programme de coopération Scientifique et Technique entre la République Française et la République Populaire de Pologne pour les années 1974–1975.
- ¹⁸ Archiwum Zakładowe Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu (dalej: AZMENS), Ministerstwo Oświaty i Wychowania, 210/1, Program wymiany i współpracy kulturalnej i naukowej między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republiką Francuską na lata 1974–1975, Paryż 13 listopada 1973.
- ¹⁹ AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Programme d’échanges et de coopération culturels, scientifiques et techniques entre la République Française et la République Populaire de Pologne pour les années 1976–1977. Fait a Varsovie le 9 janvier 1976.
- ²⁰ AMSZ, 43/84, w. 2, Sprawozdanie ambasady PRL w Paryżu z działalności w 1980 r.
- ²¹ AMSZ, 16/81, w. 3, Protokół z konferencji Grupy Roboczej Rektorów francuskich i polskich Uniwersytetów i innych wyższych uczelni; AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Protocole de la Conférence du Groupe de Travail des Présidents des Universités et autres établissements d’Enseignement Supérieur français et des Recteurs des Universités et autres établissements Supérieur polonais, Varsovie, les 22–23–24 septembre 1975; *ibidem*, Compte rendu de la Réunion des Recteurs Polonais et présidents d’universités français, Paris, novembre 1974.
- ²² AMSZ, 19/79, w. 4, Informacja dla Obywatela Ministra prof. dr Jana Kaczmarka w sprawie wizyty Ministra Edukacji Narodowej Francji p. Joseph Fontanet, Warszawa luty 1974.
- ²³ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KC PZPR), Wydział Nauki i Oświaty, 124 (796/5), Sprawozdanie z działalności merytorycznej Ośrodka Kultury Polskiej w Sorbonie – Paris IV w r. ak. 1973/74.

- ²⁴ AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3472, Note sur les relations franco-polonaises.
- ²⁵ AMSZ, 47/77, w. 4, Aide-mémoire, Warszawa 18 lipca 1972.
- ²⁶ AMSZ, 47/77, w. 4, Pilna notatka z rozmowy z Ambasadorem Francji p. A. Jordan, przeprowadzonej z jego inicjatywy w dniu 18 lipca 1972 r.
- ²⁷ AMSZ, 46/77, w.2, Umowa między Ministerstwem Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki reprezentowanym przez Podsekretarza Stanu z jednej strony oraz Ministerstwem Gospodarki i Finansów reprezentowanym przez Przewodniczącego Agencji d/s Współpracy Technicznej, Przemysłowej i Ekonomicznej (ACTIM) z drugiej strony o zabezpieczeniu działalności Ośrodka Francuskiej Dokumentacji Naukowej i Technicznej (zwanego dalej Ośrodkiem), 10 listopada 1972.
- ²⁸ W przedstawianej analizie pomijam działalność powstałych w 1979 r. Instytutów: Polskiego w Paryżu i Francuskiego w Warszawie ze względu na ich niemal wyłącznie kulturalny profil i fakt, że do końca analizowanego okresu nie zdołały rozwinąć szerszej działalności.
- ²⁹ D. Rederowa, B. Jaczewski, W. Rolbiecki, *Polska Stacja Naukowa w Paryżu w latach 1893–1978*, Ossolineum 1982, s. 304–309.
- ³⁰ *Ibidem*, s. 309–311.
- ³¹ AAN, KC PZPR, Wydział Nauki i Oświaty, 490 (980/64), Sekretarz Naukowy PAN do prof. Jaremy Maciszewskiego, kierownika Wydziału Nauki i Oświaty KC PZPR, Warszawa 17 maja 1975.
- ³² AMSZ, 16/81 w. I, Stacja naukowa PAN w Paryżu, 8 kwietnia 1975.
- ³³ AAN, KC PZPR, Wydział Nauki i Oświaty, 490 (980/64), Sprawozdanie z pracy Stacji Naukowej PAN w Paryżu za okres 1.01 – 30.06. 1976, Paryż, 30 czerwca 1976.
- ³⁴ *ibidem*, Sprawozdanie z działalności Stacji Naukowej PAN w Paryżu w okresie I 1–31 XII 1978; D. Rederowa, B. Jaczewski, W. Rolbiecki, *op. cit.*, s. 314–318.
- ³⁵ AAN, KC PZPR, Wydział Nauki i Oświaty, 490 (980/64), Sprawozdanie z działalności Stacji Naukowej PAN w Paryżu w okresie I-go półrocza 1979 r.
- ³⁶ AMAE, Europe 1971–1976, Pologne, vol. 3471, R. Griere, conseiller commercial près de l’Ambassade de France à Varsovie à M le ministre de l’Economie et des Finances Drée – 1ère Sous – Direction. Objet: Troisièmes Journées Electrotechniques Françaises, Varsovie, 4 juin 1971.
- ³⁷ AMSZ, 16/81 w. I, Propozycje Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Techniki w sprawie intensyfikacji współpracy naukowej i technicznej z Francją [1975].
- ³⁸ Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1970, Warszawa 1971, s. 262–263.
- ³⁹ Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1974, Warszawa 1975, s. 160.
- ⁴⁰ Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1977, Warszawa 1978, s. 224–225.
- ⁴¹ Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1978, Warszawa 1979, s. 203.
- ⁴² Sprawozdanie z działalności Polskiej Akademii Nauk w roku 1973, Warszawa 1974, s. 104.
- ⁴³ AMAE, Europe 1971–juin 1976, Pologne, 3467, Programme d’échanges et de coopération culturelles, scientifiques et techniques entre la République Française et la République Populaire de Pologne pour les années 1976–1977. Fait à Varsovie, le 9 janvier 1976; *ibidem*, MAE, Direction Générale des Relations Culturelles, Scientifiques et Techniques, Note no 2 bis, Paris 16 avril 1971, s/a Coopération franco-polonaise dans le domaine nucléaire.
- ⁴⁴ AZMENS, Ministerstwo Oświaty i Wychowania, 210/1, Program wymiany i współpracy kulturalnej i naukowej między Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republiką Francuską na lata 1974–1975, Paryż 13 listopada 1973.
- ⁴⁵ AMSZ, 19/79, w. 4, Sprawozdanie z pobytu delegacji Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej we Francji w dniach 23 lutego–2 marca 1974 r. ministra Śliwińskiego.
- ⁴⁶ AMAE, Europe 1971–juin 1976, Pologne, L. Dauge M. le Ministre des Affaires étrangères, a/s situation des relations franco-polonaises dans le domaine de la médecine, 19 mars 1976.
- ⁴⁷ AMSZ, 19/79, w. 4, Informacja dla Obywatela Ministra prof. dr Jana Kaczmarska w sprawie wizyty Ministra Edukacji Narodowej Francji p. Joseph Fontanet, Warszawa luty 1974.

- ⁴⁸ AMSZ, 4/84, w. 1, Szyfrogram nr 3456/II/2222 z Paryża, 9 VI 1979.
- ⁴⁹ Archives Nationales, 5 AG 3/AE 119, Ambassade de France en Pologne, Varsovie, le 20 janvier 1978. Note sur l'action culturelle et scientifique française en Pologne.
- ⁵⁰ AMSZ, 3/84, w. 1, Wizyta oficjalna Ministra Spraw Zagranicznych Francji Jean Francosi-Poncet. Materiały do rozmów, Warszawa 14 lipca 1979; AAN, KC PZPR, Wydział Kultury, 1658 (982/4), Notatka informacyjna Departamentu Prasy, Współpracy Kulturalnej i Naukowej MSZ, Warszawa 25 czerwca 1979 r.
- ⁵¹ AAN, KC PZPR, mikr. 2928 (d. sygn. 1759), Notatka w sprawie perspektywicznego rozwoju polsko-francuskich stosunków gospodarczych, Warszawa lipiec 1972, przygotowana w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów. Notatkę zatwierdził H. Kisiel zastępca przewodniczącego Komisji Planowania, Warszawa 6 lipca 1972.
- ⁵² AMAE, Europe 1971–juin 1976, Pologne, 3486, Note de synthese, a.s. voyage du Chef du Gouvernement polonais en France 5–8 mai 1976.
- ⁵³ AZMENS, Ministerstwo Oświaty i Wychowania 210/1, Program wymiany i współpracy kulturalnej i naukowej...; AMAE, Europe 1971–juin 1976, AMAE, Europe 1970–juin 1976, Pologne, 3467, Ministère des Affaires étrangères. Direction Générale des Relations Culturelles, Scientifiques et Techniques, Paris le 11 septembre 1972. Note a.s. Relations culturelles et scientifiques franco-polonaises.
- ⁵⁴ AMAE, 3472, Note a/s relations franco-polonaises, février 1975.
- ⁵⁵ AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Programme d'échanges et de coopération culturels, scientifiques et techniques entre la République Française et la République Populaire de Pologne pour les années 1976–1977. Fait a Varsovie, le 9 janvier 1976.
- ⁵⁶ AZMENS, Ministerstwo Oświaty i Wychowania 213/5, Informacja o stanie filologii romańskiej w Polsce [1974]; Archiwum Zakładowe Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dalej: AZMKDN), Departament Współpracy z Zagranicą, 1256/54, Informacja o stosunkach polsko-francuskich w wybranych dziedzinach [1978].
- ⁵⁷ AMAE, Europe 1971–juin 1976, 3467, Ministère des Affaires étrangères. Direction Générale des Relations Culturelles, Scientifiques et Techniques, Paris, le 11 septembre 1972. Note a.s. Relations culturelles et scientifiques franco-polonaises; *ibidem*, 3472, Note a/s relations franco-polonaises, février 1975; Archiwum Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu, Ministerstwo Oświaty i Wychowania 213/5, Sprawozdanie z realizacji programu wymiany i współpracy kulturalnej i naukowej między PRL i Republiką Francuską na lata 1974–1975 w zakresie oświaty i wychowania [1975].
- ⁵⁸ AZMKDN, Departament Współpracy z Zagranicą, 1256/54, Informacja o stosunkach polsko-francuskich w wybranych dziedzinach [1978].
- ⁵⁹ AMSZ, 1/83, w. 23, Bilans współpracy polsko-francuskiej nad sformulowaniem i realizacją postanowień aktu końcowego KBWE, 1977.
- ⁶⁰ E. Gogolewski, *op. cit.*, s. 54–57; AMSZ, 47/77, w. 4, Materiały do konsultacji z Departamentem Konsularnym MSZ Francji [30 IV 1973].
- ⁶¹ *Ibidem*, s.61–62.
- ⁶² AMSZ, 47/77, w. 4, Notatka z rozmowy rady kulturalnego W. Kętrzyńskiego, odbytej w Paryżu z radcą Ambasady Francji w Warszawie, p. Michel w dn. 14 listopada 1973 r.
- ⁶³ AMSZ, 47/77, w. 4, Problematyka dwustronna (Tezy do rozmów), [26 V 1973].
- ⁶⁴ AMSZ, 19/79, w. 4, Notatka dot. wizyty ministra Josepha Fontanet w Polsce, Warszawa 12 marca 1974.
- ⁶⁵ E. Gogolewski, *op. cit.*, s. 100.
- ⁶⁶ AMSZ, 1/83, w. 23, Bilans współpracy polsko-francuskiej nad sformulowaniem i realizacją postanowień aktu końcowego KBWE, 1977.
- ⁶⁷ E. Gogolewski, *op. cit.*, s. 101–102.

Science and education in Polish-French relations in the years 1971-1980

SUMMARY

The aim of the paper is to analyse the key issues in Polish-French relations in the field of science and education in the 1970s. The paper is based on an analysis of archival materials gathered as a result of a search in French and Polish archives.

The analysis has shown that the political transformations in the 1970s (due to detente in international relations) resulted in an ongoing process of extending contacts between institutions and individuals engaged in scientific and scholarly activity in the two countries. As for education, a constant problem related to the question of teaching Polish in France. The analysis also points to the main problems relating to the functioning of the Centre de Civilisation Française at the University of Warsaw, of the French Reading Rooms in Warsaw and Cracow, as well as the that of the Station of the Polish Academy of Sciences in Paris.

The overall conclusion of the paper is that in the period in question a lot of progress was made in the field of Polish-French scientific and educational ties compared to the previous decades. A limited opening towards the West, one of the keystone elements of Edward Gierek's foreign policy, bore fruit in much wider opportunities for exchanges of scientists and students, as well as of secondary school pupils. Impediments to the development of such contacts came mainly from the decreasing financial possibilities of the departments and institutions involved. It also seems that Poland was not regarded in France as a very attractive partner in scientific and scholarly exchange. This, however, does not mean that there were no areas in scientific and scholarly contacts in which collaboration proceeded very fruitfully. Nonetheless, the precise determination of the scale of such collaboration will require further, more specialized research.